

Polemiki i refleksje

Niezarobkowy charakter działalności jako cecha konstrukcyjna spółdzielczej kasy oszczędnościowo-kredytowej¹

I. Wprowadzenie

Za fundamentalną różnicę o charakterze konstrukcyjnym między stowarzyszeniem a spółdzielnią uważa się tradycyjnie cel, dla którego realizacji tworzone są wymienione podmioty. Jeżeli jest on niezarobkowy, dane zrzeszenie uznaje się za stowarzyszenie², jeśli zaś zarobkowy, wówczas przyjmuje się, że mamy do czynienia ze spółdzielnią³. Istnienie wskazanych celów oceniać należy przy tym nie z punktu widzenia zrzeszenia (prowadzenie działalności gospodarczej odnosić się może przecież

¹ Niniejsze opracowanie nawiązuje do wypowiedzi W. S r o k o s z a, *Ustawowe zastrzeżenie wymogu niezarobkowej działalności spółdzielczych kas oszczędnościowo-kredytowych*, Prawo Bankowe 2005, nr 6, s. 71.

² Zob. np. art. 1 rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 27 października 1932 r. – Prawo o stowarzyszeniach (Dz.U. Nr 94, poz. 808), a także art. 2 ust. 1 ustawy z dnia 7 kwietnia 1989 r. – Prawo o stowarzyszeniach (Dz.U. Nr 20, poz. 104), powoływanej dalej jako pr. o stow. z 1989 r.

³ Zob. np. art. 1 ustawy z dnia 29 października 1920 r. o spółdzielniach (Dz.U. Nr 111, poz. 733), art. 1 ustawy z dnia 17 lutego 1961 r. o spółdzielniach i ich związkach (Dz.U. Nr 12, poz. 61), a także art. 1 § 1 ustawy z dnia 16 września 1982 r. – Prawo spółdzielcze (Dz.U. Nr 30, poz. 210), powoływanej dalej jako pr. spółdz.

w równym stopniu do stowarzyszenia, jak i spółdzielni⁴), lecz jego członków. O celu niezarobkowym stowarzyszenia przesądza bowiem nie fakt, że nie prowadzi ono działalności gospodarczej w rozumieniu ustawy z 2004 r. o swobodzie działalności gospodarczej⁵, lecz wyłącznie to, iż jego członek nie może odnosić materialnych korzyści z tytułu uczestnictwa w nim, zwłaszcza wtedy, gdy działalność gospodarza prowadzona przez stowarzyszenie przynosi dochód. Dochód ten przeznaczony jest tylko na cele statutowe (idealne)⁶, co w oczywisty sposób wyklucza jego podział pomiędzy członków stowarzyszenia w jakiegokolwiek formie⁷. Omawiana kwestia przedstawia się odmiennie w wypadku spółdzielni, której członkowie mają z założenia odnosić materialne (choć nie tylko) korzyści z tytułu uczestnictwa w niej, a zasadniczym środkiem zapewnienia tych korzyści jest ustawowy wymóg prowadzenia działalności gospodarczej przez spółdzielnię⁸. Dochód z działalności gospodarczej spółdzielni przeznaczony jest zasadniczo do podziału pomiędzy jej członków⁹ i chociaż sposób dokonania tego podziału bywa znacznie zróżnicowany¹⁰, to jednak fakt ów w niczym nie zmienia charakteru członkostwa w spółdzielni¹¹.

⁴ Por. art. 34 zdanie pierwsze pr. o stow. z 1989 r. oraz art. 1 § 1 pr. spółdz.

⁵ Zob. art. 2 ustawy z dnia 2 lipca 2004 r. o swobodzie działalności gospodarczej (Dz.U. Nr 173, poz. 1807), powoływanej dalej jako s.d.g.

⁶ Kwestia ta wiąże się z nakazem prowadzenia działalności zmierzającej do osiągnięcia celów idealnych, co odróżnia stowarzyszenie od spółdzielni. Zwraca na to trafnie uwagę P. Z a k r z e w s k i, *Z zagadnień konstrukcji prawnej spółdzielni*, Rejent 2004, nr 9, s. 133.

⁷ Zob. art. 34 zd. 2 pr. o stow. z 1989 r.

⁸ Zob. art. 67 w zw. z art. 1 § 1 pr. spółdz., a także np. wyrok Sądu Apelacyjnego w Gdańsku z dnia 12 października 1994 r. I ACr 614/94, Orzecznictwo Sądów Apelacyjnych 1995, nr 2, poz. 7. Wobec tego, że z ruchem spółdzielczym – jako ruchem o celach zarobkowych – związane jest nieodłącznie traktowanie działalności spółdzielni jako organizacji samopomocowej, a nie łączącej samopomoc z dobroczynnością (tak R. B i e r z a n e k, *Prawo spółdzielcze w zarysie*, Warszawa 1989, s. 7 i nast.), nie sposób zgodzić się z poglądem W. S r o k o s z a, *Ustawowe zastrzeżenie...*, s. 78, uznającym ideę samopomocy finansowej członków SKOK za cel o charakterze idealistycznym.

⁹ Zob. art. 18 § 2 pkt 5 oraz art. 75-77 pr. spółdz.

¹⁰ Zob. art. 171 oraz art. 183 pr. spółdz.

¹¹ Materialne korzyści odnoszą także członkowie spółdzielni mieszkaniowych, chociaż nie uczestniczą oni w podziale nadwyżki bilansowej; zob. w związku z tym art. 5 ust. 2 oraz art. 6 ust. 1 ustawy z dnia 15 grudnia 2000 r. o spółdzielniach mieszkaniowych (Dz.U. z 2001 r. Nr 4, poz. 27).

Wskazaną odmienność celów, dla których realizacji tworzone są stowarzyszenia i spółdzielnie, traktuje się jako zasadnicze założenie regulacji prawa prywatnego w wielu systemach prawnych¹², co mogłoby prowadzić do wniosku, że będzie ona w każdym wypadku wykluczała zarówno uznanie za stowarzyszenie zrzeszenia o celach zarobkowych, jak i uznanie za spółdzielnię zrzeszenia o celach niezarobkowych. Tymczasem w polskiej ustawie z 1995 r. o spółdzielczych kasach oszczędnościowo-kredytowych¹³ przesądzono równie stanowczo to, iż kasy oszczędnościowo-kredytowe prowadzą działalność niezarobkową¹⁴, jak i to, że są one spółdzielniami (SKOK)¹⁵. Naturalną konsekwencją przedstawionego stanu prawnego są fundamentalne, z punktu widzenia wymogów spójnego systemu prawa i obowiązujących w nim zasad techniki prawodawczej, pytania:

1) na czym polega istota różnicy między celem niezarobkowym, o którym mowa w art. 2 ust. 1 pr. o stow. z 1989 r., a działalnością niezarobkową, o której mowa w art. 3 ust. 2 (art. 38 ust. 1) ustawy o SKOK,

2) w jaki sposób spółdzielcze kasy oszczędnościowo-kredytowe mogą realizować cele, określone w art. 3 ust. 1 ustawy o SKOK, w sytuacji gdy równocześnie prowadzić mają one działalność niezarobkową,

3) czy i w jaki sposób członkowie kas mogą odnosić materialne korzyści z tytułu uczestnictwa w tych spółdzielniach, w sytuacji gdy równocześnie SKOK prowadzić mają działalność niezarobkową,

4) czy zasadne jest uznanie niezarobkowego charakteru działalności za cechę konstrukcyjną SKOK.

Poszukiwanie odpowiedzi na te pytania w naturalny sposób wyznacza zarówno przedmiot, jak i zakres zasadniczych rozważań niniejszego opracowania.

¹² Zob. P. Zakrzewski, *Z zagadnień konstrukcji...*, s. 121 i nast.

¹³ Ustawa z dnia 14 grudnia 1995 r. o spółdzielczych kasach oszczędnościowo-kredytowych (Dz.U. z 1996 r. Nr 1, poz. 2), powoływana dalej jako ustawa o SKOK.

¹⁴ Zob. art. 3 ust. 2 ustawy o SKOK; także art. 38 ust. 1 tej ustawy w odniesieniu do Krajowej Spółdzielczej Kasy Oszczędnościowo-Kredytowej.

¹⁵ Zob. art. 2 ustawy o SKOK; także art. 33 ust. 2 tej ustawy w odniesieniu do Krajowej Spółdzielczej Kasy Oszczędnościowo-Kredytowej.

II. Cel niezarobkowy stowarzyszenia a działalność niezarobkowa SKOK

Znaczenie pojęcia celu niezarobkowego, o którym mowa w art. 2 ust. 1 pr. o stow. z 1989 r., wyjaśnione zostało na wstępie tego opracowania. Czym różni się ono od pojęcia działalności niezarobkowej, o której mowa w art. 3 ust. 2 (art. 38 ust. 1) ustawy o SKOK? Pojęcie działalności niezarobkowej niewątpliwie przeciwstawić można pojęciu działalności zarobkowej, a działalność zarobkową rozumieć należałoby jako działalność wytwórczą (przetwórczą), handlową lub usługową, wykonywaną odpłatnie, w sytuacji gdy nie przybrała ona cech zorganizowania i ciągłości, ponieważ wtedy byłaby już działalnością gospodarczą w rozumieniu art. 2 s.d.g. Wynika z tego, że nie każda działalność zarobkowa jest równocześnie działalnością gospodarczą, natomiast każda działalność gospodarcza jest zawsze (musi być!) równocześnie działalnością zarobkową¹⁶. Dla uznania określonej działalności za zarobkową nie jest zatem istotne to, komu ostatecznie przypadać ma materialna korzyść wynikająca (lub mająca wynikać) z wykonywania tej działalności (w wypadku stowarzyszenia korzyści tych nie mogą odnosić jego członkowie, odmiennie zaś przedstawia się sytuacja w wypadku spółdzielni), lecz wyłącznie fakt istnienia (choćby potencjalnego) takiej korzyści dla wykonującego ją podmiotu¹⁷.

Wskazane cechy pojęcia działalności zarobkowej pozwalają na stwierdzenie, że pojęcie działalności niezarobkowej różnić się może od niego, obiektywnie rzecz biorąc, jedynie brakiem odpłatności¹⁸. Brak odpłatności rozumieć jednak można jako względny albo bezwzględny. W pierwszym

¹⁶ Odmiennie np. Sąd Najwyższy w wyroku z dnia 7 grudnia 1990 r. II CR 462/90, Orzecznictwo Sądów Polskich 1992, nr 3, poz. 69 z aprobowaną glosą J. Mokrego, a także Sąd Apelacyjny w Warszawie w postanowieniu z dnia 3 lipca 2003 r. I ACz 1313/03, Wokanda 2004, nr 7-8, s. 72. Działalność SKOK za działalność gospodarczą uznawał (pod rządami ustawy z dnia 19 listopada 1999 r. – Prawo działalności gospodarczej, Dz.U. Nr 101, poz. 1178) A. Jedliński, *Członkostwo w spółdzielczej kasie oszczędnościowo-kredytowej*, Warszawa 2002, s. 40 i nast., a obecnie (pod rządami ustawy o swobodzie działalności gospodarczej) uznaje także W. Srokosz, *Ustawowe zastrzeżenie...*, s. 79.

¹⁷ Por. W.J. K a t n e r, *Prawo działalności gospodarczej. Komentarz. Orzecznictwo. Piśmiennictwo*, Warszawa 2003, s. 25.

¹⁸ Odmiennie jednak W.J. K a t n e r, *Prawo działalności...*, s. 25.

wypadku fakt poniesienia przez wykonującego działalność niezarobkową związanych z nią określonych, uzasadnionych racjonalnie wydatków (tzw. uzasadnionych kosztów własnych) stanowić mógłby podstawę do żądania ich zwrotu od kontrahenta, co oznacza, że brak odpłatności odnosiłby się w istocie tylko do nadwyżki nad wskazanymi wydatkami (brak odpłatności w omawianej sytuacji oznaczałby zatem jedynie brak dochodu, zysku¹⁹). Natomiast w drugim wypadku zwrot jakichkolwiek wydatków należałoby uznać za niedopuszczalny. W niniejszym opracowaniu przedstawione zostaną hipotetyczne konsekwencje obu wskazanych wyżej znaczeń pojęcia braku odpłatności. O ile więc realizacja celu niezarobkowego, o którym mowa w art. 2 ust. 1 pr. o stow. z 1989 r., nie wyklucza w żadnym razie odpłatnego charakteru działalności stowarzyszenia, o tyle w wypadku działalności niezarobkowej, o której mowa w art. 3 ust. 2 (art. 38 ust. 1) ustawy o SKOK, odpłatność taką należałoby uznać za niemożliwą do zaakceptowania²⁰. Nie ulega przy tym wątpliwości, że wymóg prowadzenia działalności niezarobkowej jako cecha konstrukcyjna SKOK pozostaje w sprzeczności z fundamentalną cechą konstrukcyjną spółdzielni, którą stanowi prowadzenie działalności gospodarczej²¹.

III. Realizacja celów SKOK a zachowanie niezarobkowego charakteru ich działalności

Cele spółdzielczych kas oszczędnościowo-kredytowych określone zostały w art. 3 ust. 1 ustawy o SKOK. Stanowią je: gromadzenie środków pieniężnych wyłącznie swoich członków, udzielanie im pożyczek i kredytów, przeprowadzanie na ich zlecenie rozliczeń finansowych oraz

¹⁹ Por. W.J. K a t n e r, *Prawo działalności...*, s. 25.

²⁰ Dlatego też za błędne uznać należy użycie w pktcie 4 wprowadzenia do sprawozdania finansowego stanowiącego załącznik do rozporządzenia Ministra Finansów z dnia 21 listopada 2001 r. w sprawie szczególnych zasad rachunkowości spółdzielczych kas oszczędnościowo-kredytowych (Dz.U. Nr 138, poz. 1550) sformułowania, które odwołuje się wprost do prowadzenia działalności gospodarczej przez SKOK.

²¹ Nie sposób zaaprobować twierdzenia A. J e d l i Ń s k i e g o, *Członkostwo w spółdzielczej kasie...*, s. 40, zgodnie z którym skutkiem uznania SKOK za spółdzielnię jest przyjęcie stanowiska, że kasa prowadzi działalność gospodarczą. Artykuł 3 ust. 2 ustawy o SKOK modyfikuje zasadniczo treść art. 1 § 1 pr. spółdz., powodując, że użyty w tym ostatnim przepisie zwrot „które w interesie swoich członków prowadzi wspólną działalność gospodarczą” nie ma (nie może mieć!) zastosowania do kas.

pośredniczenie przy zawieraniu umów ubezpieczenia na zasadach określonych w ustawie o działalności ubezpieczeniowej²². Wskazane cele omawianego podmiotu realizowane będą zwłaszcza poprzez zawieranie z ich członkami: umów rachunku bankowego, umów pożyczki, umów kredytu bankowego i konsumenckiego oraz wykonywanie pośrednictwa ubezpieczeniowego. Poniżej zostaną przedstawione najistotniejsze, z punktu widzenia przedmiotu niniejszego opracowania, zagadnienia związane ze sposobem realizacji celów SKOK przy zachowaniu niezarobkowego charakteru ich działalności w odniesieniu do poszczególnych, wymienionych w zdaniu poprzedzającym umów oraz innych czynności faktycznych i/lub prawnych.

Gromadzenie przez SKOK środków pieniężnych swoich członków oraz przeprowadzanie na ich zlecenie rozliczeń finansowych realizowane będzie poprzez zawieranie umów rachunku bankowego²³, mimo iż kasy te nie są bankami w rozumieniu art. 2 ustawy z 1997 r. – Prawo bankowe²⁴ (już choćby tylko z tego powodu, że nie działają na podstawie zezwoleń uprawniających do dokonywania czynności bankowych, o których mowa w powołanym przepisie). Możliwość zawierania przez spółdzielcze kasy oszczędnościowo-kredytowe umów rachunku bankowego przewiduje wyraźnie art. 732 k.c., chociaż należy zwrócić uwagę na dokonaną dopiero w ostatnim czasie²⁵ zasadną zmianę powołanego przepisu, podkreślającą istotną odmienność omawianych umów, w sytuacji gdy prowadzącymi rachunek są SKOK²⁶. Odmienność ta wynika między innymi z niezarob-

²² Artykuł 3 ust. 1 ustawy o SKOK wskazuje co prawda na ustawę z dnia 28 lipca 1990 r. o działalności ubezpieczeniowej (Dz.U. Nr 59, poz. 344), ale w obecnym stanie prawnym zasady pośredniczenia przy zawieraniu umów ubezpieczenia określają przepisy ustawy z dnia 22 maja 2003 r. o pośrednictwie ubezpieczeniowym (Dz.U. Nr 124, poz. 1154).

²³ Zob. art. 725-733 k.c.

²⁴ Ustawa z dnia 29 sierpnia 1997 r. – Prawo bankowe (Dz.U. z 2002 r. Nr 72, poz. 665), powoływana dalej jako pr. bank.

²⁵ Zob. art. 2 pkt 3 ustawy z dnia 1 kwietnia 2004 r. o zmianie ustawy – Prawo bankowe oraz o zmianie innych ustaw (Dz.U. Nr 91, poz. 870).

²⁶ Podkreślenie odmienności, o której mowa nastąpiło poprzez użycie w art. 732 k.c. zwrotu „odpowiednio”, co uznać należy za zgodne z wymogami spójnego systemu prawa i obowiązujących w nim zasad techniki prawodawczej. W konsekwencji za sprzeczny z tymi wymogami uznać należy stan prawny obowiązujący od momentu wejścia w życie ustawy o SKOK do chwili dokonania wspomnianej zmiany kodeksu cywilnego.

kowego charakteru działalności jednostki, który – jak wykazano w części drugiej niniejszego opracowania – w wypadku względnego braku odpłatności wykluczałaby możliwość ustalenia takich prowizji i opłat za jakiegokolwiek czynności związane z wykonywaniem przez SKOK umów rachunku bankowego, których wysokość wykraczałaby poza uzasadnione koszty własne kas, natomiast w wypadku bezwzględnego braku odpłatności wykluczałaby w ogóle możliwość pobierania jakichkolwiek prowizji i opłat za wymienione wyżej czynności²⁷. Identycznie przedstawia się sytuacja w przypadku przeprowadzania przez kasy rozliczeń finansowych na zlecenie swoich członków, ponieważ art. 3 ust. 1a ustawy o SKOK również wyraźnie podkreśla wskazaną wyżej specyfikę umów rachunku bankowego, odsyłając do odpowiedniego (tylko) stosowania przepisów ustawy – Prawo bankowe o bankowych rozliczeniach pieniężnych. Dodać należy, że i tutaj stan prawny zgodny z wymogami spójnego systemu prawa oraz obowiązujących w nim zasad techniki prawodawczej ukształtowany został dopiero po kilku latach od wejścia w życie ustawy o SKOK²⁸.

Udzielanie przez spółdzielcze kasy oszczędnościowo-kredytowe pożyczek swoim członkom realizowane będzie poprzez zawieranie umów pożyczki²⁹. Artykuł 29 ust. 1 ustawy o SKOK w kwestii ustalenia zasad udzielania pożyczek oraz ich spłaty i art. 18 tej ustawy w kwestii ustalenia zasad oprocentowania pożyczek odsyłają do statutu kasy, którego postanowienia uwzględniać powinny z jednej strony wymogi określone przede wszystkim w art. 3 ust. 2 oraz w rozdziale 4 ustawy o SKOK, z drugiej zaś wymogi określone w przepisach kodeksu cywilnego dla umowy pożyczki. Nie ulega żadnej wątpliwości, iż odpłatność umowy pożyczki nie należy do jej cech przedmiotowo istotnych, co oznacza, że kwestię tę ustawodawca pozostawił woli stron zawierających wymienioną umowę. Jednakże niezarobkowy charakter działalności charakteryzowanego podmiotu w wypadku względnego braku odpłatności wykluczałaby możliwość ustalania na ich rzecz takich prowizji z tytułu udzielania pożyczek, których wysokość wykraczałaby poza uzasadnione koszty własne kas.

²⁷ Zob. art. 52 ust. 2 pkt 6 pr. bank. w zw. z art. 3 ust. 2 ustawy o SKOK.

²⁸ Zob. art. 4 pkt 1 ustawy z dnia 11 stycznia 2001 r. o zmianie ustawy o systemie ubezpieczeń społecznych oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. Nr 8, poz. 64).

²⁹ Zob. art. 720-724 k.c.

Z kolei w odniesieniu do oprocentowania pożyczek należy przyjąć, iż dopuszczalne byłoby jedynie takie kształtowanie jego wysokości, które uwzględniałoby z jednej strony uzasadnione koszty własne kas, z drugiej zaś utratę siły nabywczej pieniądza, przy czym ustalenie zaistnienia tej ostatniej okoliczności oraz jej rozmiarów możliwe byłoby z natury rzeczy dopiero w momencie zwrotu pożyczki. Natomiast niezarobkowy charakter działalności SKOK w wypadku bezwzględnego braku odpłatności wykluczałby w ogóle możliwość pobierania jakichkolwiek prowizji za wymienione wyżej czynności, a oprocentowanie pożyczek uwzględnić mogłoby jedynie utratę siły nabywczej pieniądza.

Udzielanie przez spółdzielcze kasy oszczędnościowo-kredytowe kredytów bankowych swoim członkom realizowane będzie poprzez zawieranie umów kredytu bankowego³⁰. Możliwość taką przewiduje wyraźnie art. 29 ust. 2 ustawy o SKOK, odsyłając zasadnie do odpowiedniego (tylko) stosowania przepisów ustawy – Prawo bankowe, co podkreśla istotną odmienność omawianych umów, w sytuacji gdy udzielającymi kredytu są właśnie omawiane kasy. Odmienność ta, wynikająca między innymi z niezarobkowego charakteru ich działalności, narzuca w kwestii prowizji oraz oprocentowania kredytów ograniczenia zbieżne z tymi, które przedstawiono wyżej w odniesieniu do umów pożyczki³¹. Identyczne ograniczenia dotyczą postanowień statutu SKOK ustalających zasady oprocentowania kredytów na mocy upoważnienia zawartego w art. 18 ustawy o SKOK. Z kolei udzielanie przez omawiane podmioty kredytów konsumenckich swoim członkom realizowane będzie poprzez zawieranie umów kredytu konsumenckiego³², których dotyczyć będą takie same ograniczenia w zakresie prowizji i oprocentowania³³. Możliwość zawierania przez spółdzielcze kasy oszczędnościowo-kredytowe umów kredytu konsumenckiego przewiduje wyraźnie art. 29 ust. 3 ustawy o SKOK, chociaż zwrócić należy uwagę na jego zasadniczą wadliwość. Przepis ten w od-

³⁰ Zob. art. 69 i nast. pr. bank.

³¹ Zob. art. 69 ust. 2 pkt 5 i 9, art. 76 oraz art. 77 pr. bank. w związku z art. 3 ust. 2 ustawy o SKOK.

³² Zob. ustawę z dnia 20 lipca 2001 r. o kredycie konsumenckim (Dz.U. Nr 100, poz. 1081).

³³ Zob. art. 4 ust. 2 pkt 4-8 ustawy o kredycie konsumenckim w związku z art. 3 ust. 2 ustawy o SKOK.

niesieniu do umów o kredyt konsumencki zawieranych przez prezentowane podmiot odsyła do przepisów ustawy o kredycie konsumenckim bez zastrzeżenia, że mogą być one stosowane (tylko) odpowiednio ze względu na opisaną wyżej istotną odmienność omawianych umów, w sytuacji gdy udzielającymi kredytu konsumenckiego są SKOK.

Pośredniczenie przez nie przy ubezpieczaniu swoich członków realizowane będzie poprzez wykonywanie czynności faktycznych i/lub prawnych związanych z zawieraniem lub wykonywaniem umów ubezpieczenia³⁴. Możliwość taką przewiduje wyraźnie art. 3 ust. 1 ustawy o SKOK, chociaż – podobnie, jak to miało miejsce w wypadku umów o kredyt konsumencki – zwrócić należy uwagę na zasadniczą wadliwość powołanego przepisu. Odsyła on w odniesieniu do pośredniczenia przy zawieraniu umów ubezpieczenia do przepisów ustawy o pośrednictwie ubezpieczeniowym³⁵ bez zastrzeżenia, że mogą być one stosowane (tylko) odpowiednio, a przecież niezarobkowy charakter działalności kas wyklucza możliwość odpłatnego wykonywania przez nie czynności pośrednictwa ubezpieczeniowego³⁶.

Nie ulega najmniejszej wątpliwości, iż realizacja celów SKOK wymaga ponoszenia przez kasy określonych wydatków, z których pewne będą miały charakter jednorazowy, inne zaś ponoszone będą stale w okresie istnienia omawianych spółdzielni. Za wydatki jednorazowe uznać można np. wydatki organizacyjne związane z utworzeniem omawianego podmiotu oraz nabyciem przez nie składników majątku trwałego o stosunkowo długim okresie eksploatacji, w tym własności lokali, w których prowadzona będzie zasadnicza działalność kas. Z kolei spośród wydatków o charakterze stałym wymienić należy zwłaszcza wydatki związane z korzystaniem z cudzych lokali, w których prowadzona będzie zasadnicza działalność kas (czynsz najmu i inne opłaty wynikające z normalnego korzystania z lokali o przeznaczeniu biurowym), wydatki związane z zatrudnieniem pracowników, wydatki związane z prowadzeniem przez członków zarządu SKOK spraw kasy, nawet wtedy gdy wykonują oni

³⁴ Zob. art. 2 ust. 1 ustawy o pośrednictwie ubezpieczeniowym.

³⁵ Patrz przypis 22.

³⁶ Zob. art. 2 ust. 1 ustawy o pośrednictwie ubezpieczeniowym w związku z art. 3 ust. 2 ustawy o SKOK.

swoje funkcje społecznie, a także wydatki związane z wypłatą członkom kas odsetek od wkładów członkowskich i oszczędności. Jeżeli niezarobkowy charakter działalności spółdzielczych kas oszczędnościowo-kredytowych wyklucza możliwość finansowania wskazanych wydatków z odpłatnego wykonywania czynności, o których mowa w art. 3 ust. 1 ustawy o SKOK, to omawiane wydatki mogłyby być finansowane jedynie z uzasadnionych kosztów własnych kas (w wypadku względnego braku odpłatności) albo z ich majątku (w wypadku bezwzględnego braku odpłatności). O uzasadnionych kosztach własnych była już w niniejszym opracowaniu mowa, natomiast w odniesieniu do majątku kas należy zwrócić uwagę na art. 15 ust. 1 oraz art. 16 w zw. z art. 30 ust. 1 ustawy o SKOK. Przywołane przepisy określają sposób tworzenia majątku kas, a wynika z nich jednoznacznie, iż w zasadniczej części majątek ten finansowany będzie z wpłat udziałów członkowskich oraz wpłat przez członków wpisowego. Nie można przecież w żadnym razie uznać, że istotnym sposobem finansowania majątku SKOK jest zasilanie funduszu udziałowego z „innych źródeł określonych w odrębnych przepisach” (art. 15 ust. 1 pkt 1 *in fine* ustawy o SKOK) czy też zasilanie funduszu zasobowego z „wartości majątkowych otrzymanych nieodpłatnie, przedawnionych roszczeń majątkowych oraz innych źródeł określonych w odrębnych przepisach” (art. 15 ust. 1 pkt 2 *in fine* ustawy o SKOK). Z kolei w odniesieniu do możliwości finansowania majątku SKOK poprzez zasilanie funduszu zasobowego z nadwyżki bilansowej (art. 16 ust. 1 ustawy o SKOK) należy zauważyć, że niezarobkowy charakter działalności omawianego podmiotu w zestawieniu z ponoszeniem wymienionych wyżej wydatków związanych z realizacją celów kas, w sytuacji gdy wydatki te nie mogłyby być finansowane z uzasadnionych kosztów własnych (bezwzględny brak odpłatności), powodowałby nie tyle zasilanie funduszu zasobowego z nadwyżki bilansowej, lecz raczej konieczność pokrywania z tego funduszu strat bilansowych (art. 16 ust. 2 ustawy o SKOK). Dotyczyłoby to zresztą także funduszu udziałowego, w sytuacji gdy fundusz zasobowy nie wystarczałby na pokrycie strat (art. 16 ust. 2 *in fine* ustawy o SKOK). Naturalną konsekwencją wskazanych sposobów pokrywania strat bilansowych byłoby zatem stopniowe zmniejszanie się majątku kas wraz z upływem kolejnych lat ich działalności.

Przedstawione powyżej, najistotniejsze z punktu widzenia przedmiotu niniejszego opracowania zagadnienia, związane ze sposobem realizacji celów spółdzielczych kas oszczędnościowo-kredytowych przy zachowaniu niezarobkowego charakteru ich działalności, ujawniły istnienie fundamentalnych różnic między tymi uczestnikami obrotu gospodarczego a tradycyjnie ukształtowanymi cechami konstrukcyjnymi spółdzielni jako zrzeszeń o celach zarobkowych. Interesujące jest w związku ze wskazaną specyfiką SKOK udzielenie odpowiedzi na pytanie, czy i w jaki sposób ich członkowie mogą odnosić materialne korzyści z tytułu uczestnictwa w tych spółdzielniach, w sytuacji gdy równocześnie kasy prowadzić mają działalność niezarobkową. Kwestia ta omówiona zostanie w następnej części niniejszego opracowania.

IV. Korzyści materialne członków z tytułu uczestnictwa w SKOK a zachowanie niezarobkowego charakteru działalności kas

Członkostwo w SKOK – tak jak członkostwo w każdej spółdzielni – obejmuje między innymi prawa i obowiązki o charakterze majątkowym. Żeby członkowie mogli odnosić korzyści materialne z tytułu uczestnictwa w spółdzielni, zakres przysługujących im praw majątkowych powinien przewyższać zakres ciężących na nich obowiązków o takim charakterze. Jak kwestia ta przedstawiać się będzie w wypadku ustawowo określonego wymogu zachowania niezarobkowego charakteru działalności SKOK? Jeśli chodzi o obowiązki majątkowe, to członkowie kasy obowiązani są do wniesienia wpisowego oraz zadeklarowanych udziałów stosownie do postanowień statutu spółdzielni (art. 19 § 1 pr. spółdz.), wpłaty wkładów członkowskich (art. 8 ustawy o SKOK), a ponadto obowiązani są do uczestniczenia w pokrywaniu strat spółdzielni do wysokości zadeklarowanych udziałów (art. 19 § 2 pr. spółdz.), nawet po ustaniu członkostwa w wypadku otwarcia jej likwidacji lub wszczęcia postępowania upadłościowego w ciągu roku od dnia, w którym członkostwo ustało (art. 28 pr. spółdz.). Natomiast na prawa majątkowe członków kasy składają się: oprocentowanie oszczędności i wkładów członkowskich (art. 18 ustawy o SKOK), prawo do zwrotu wkładów w wypadku likwidacji spółdzielni lub ustania członkostwa z jakiegokolwiek przyczyny (art. 20 § 2 zdanie drugie pr. spółdz.), prawo do wypłaty udziałów w wypadku likwidacji spółdzielni (art. 125 § 3 pr. spółdz.) lub ustania członkostwa z jakiegokol-

wiek przyczyny (art. 21 pr. spółdz.) oraz prawo do udziału w podziale majątku likwidowanej spółdzielni, w sytuacji gdy uchwałę w tej kwestii podejmie walne zgromadzenie (art. 125 § 5 i 5a pr. spółdz.).

Jeżeli pominiemy wymienione wyżej wypadki dotyczące ustania członkostwa i likwidacji SKOK, a skoncentrujemy uwagę na prawach majątkowych przysługujących członkom tej spółdzielni w okresie prowadzenia przez nią zasadniczej działalności, to źródła korzyści materialnych ograniczone zostaną w istocie tylko do oprocentowania oszczędności oraz wkładów członkowskich. Z samym wniesieniem wpisowego oraz dokonaniem wpłat na udziały nie są bowiem związane żadne bezpośrednie korzyści materialne członków kasy; wpisowe ma przecież charakter bezwrotny, a wpłaty dokonane na udziały nie są oprocentowane. Członek kasy nie uczestniczy także w podziale nadwyżki bilansowej, która – jeśli wystąpi – zostanie przeznaczona w całości na zwiększenie funduszu zasobowego. Specyfiką tej spółdzielni jest jednak i to, że członkowie mogą odnosić z tytułu uczestnictwa w niej korzyści materialne, wynikające z braku możliwości odpłatnego wykonywania przez kasę na ich rzecz czynności, o których mowa w art. 3 ust. 1 ustawy o SKOK.

Między wymienionymi wyżej poszczególnymi rodzajami praw majątkowych i innych korzyści materialnych członków SKOK istnieją specyficzne zależności, wynikające zarówno z niezarobkowego charakteru działalności kas, jak i z ustawowego zawężenia jej zakresu do zawierania umów, o których mowa w art. 3 ust. 1 ustawy o SKOK, jedynie ze swoimi członkami. Oto bowiem każde zwiększenie atrakcyjności oprocentowania oszczędności i wkładów członkowskich prowadzić będzie niejako automatycznie do obniżenia atrakcyjności oprocentowania pożyczek i kredytów udzielanych członkom przez kasy. Wskazana zasada znajdzie zastosowanie również – co zrozumiałe – w odwrotnej relacji. Zakładając, że wszyscy jej członkowie zechcą korzystać z przysługującego im prawa do zawierania umów pożyczki czy kredytu, można oczywiście zastanawiać się, czy zakres przysługujących im praw majątkowych będzie zawsze przewyższał zakres ciążących na nich obowiązków o takim charakterze. Ostatecznie jednak przyjąć należy, iż ani przewidziany w art. 3 ust. 2 ustawy o SKOK wymóg zachowania niezarobkowego charakteru działalności kas w połączeniu z ustawowym zawężeniem jej zakresu do zawierania umów, o których mowa w art. 3 ust. 1 tej ustawy, jedynie ze swoimi członkami,

ani nawet wyłączenie uczestnictwa członków w podziale nadwyżki bilansowej nie wykluczałyby możliwości odnoszenia przez nich korzyści materialnych z tytułu uczestnictwa w SKOK, w sytuacji gdy wydatki związane z realizacją celów kas byłyby pokrywane z uzasadnionych kosztów własnych (względny brak odpłatności). Inaczej jednak przedstawiałaby się sytuacja w wypadku, gdyby wymienione wydatki były pokrywane wyłącznie z majątku kas (bezwzględny brak odpłatności), prowadząc do jego zmniejszania się wraz z upływem kolejnych lat ich działalności. Wtedy bowiem nie sposób byłoby już mówić o jakichkolwiek korzyściach materialnych jej członków.

Przedstawione powyżej zagadnienia stanowią podstawę do dwóch całkowicie odmiennych z punktu widzenia przedmiotu niniejszego opracowania wniosków. Jeżeli brak odpłatności rozumiany miałby być jako względny, to nie można byłoby w zasadzie mówić o istnieniu sprzeczności między niezarobkowym charakterem działalności jako cechą konstrukcyjną SKOK a fundamentalną cechą konstrukcyjną spółdzielni, którą stanowi zapewnienie korzyści materialnych swoim członkom. Jeżeli jednak brak odpłatności rozumiany miałby być jako bezwzględny, to twierdzenie, że w opisanej sytuacji mielibyśmy jeszcze do czynienia ze spółdzielnią, musiałoby budzić stanowczy sprzeciw, ponieważ członkowie SKOK nie odnosiliby już jakichkolwiek rzeczywistych korzyści materialnych z tytułu uczestnictwa w kasie.

V. Zasadność uznania niezarobkowego charakteru działalności za cechę konstrukcyjną SKOK

Ostatnią istotną ze względu na przedmiot niniejszego opracowania kwestią jest udzielenie odpowiedzi na pytanie o zasadność uznania niezarobkowego charakteru działalności za cechę konstrukcyjną SKOK. Z jednej strony ów niezarobkowy charakter jej działalności oceniono co prawda jako pozostający w sprzeczności z fundamentalną cechą konstrukcyjną spółdzielni, którą jest prowadzenie działalności gospodarczej, z drugiej jednak strony ten sam niezarobkowy charakter działalności jednostki oceniono jako pozostający w sprzeczności z inną fundamentalną cechą konstrukcyjną spółdzielni, którą jest zapewnienie korzyści materialnych swoim członkom, ale tylko wtedy, gdy brak odpłatności miałby

być rozumiany jako bezwzględny. Jak zatem ostatecznie ocenić należy decyzję ustawodawcy o uznaniu niezarobkowego charakteru działalności za cechę konstrukcyjną omawianego podmiotu? Kwestia ta nie powinna wywoływać poważniejszych wątpliwości.

Analiza poszczególnych rozwiązań przewidzianych w ustawie o SKOK z pewnością nie upoważnia do stwierdzenia, że zamiarem ustawodawcy było pozbawienie członków kasy jakichkolwiek korzyści materialnych z tytułu uczestnictwa w niej. Odmienny wniosek przy jednoczesnym odwołaniu się do zasady racjonalnego prawodawcy powinien bowiem niejako automatycznie wykluczać uznanie kas oszczędnościowo-kredytowych za spółdzielnię, skoro ten sam prawodawca w innym miejscu systemu prawa zaliczył do jej fundamentalnych cech konstrukcyjnych zapewnienie korzyści materialnych swoim członkom. Jeżeli jednak członkowie SKOK – tak jak członkowie każdej spółdzielni – odnosić mają korzyści materialne z tytułu uczestnictwa w kasie, to wymóg zachowania niezarobkowego charakteru jej działalności w znaczący sposób ogranicza (w wypadku względnego braku odpłatności) albo w ogóle wyklucza (w wypadku bezwzględnego braku odpłatności) możliwość odnoszenia tych korzyści. Wobec tego, że nie sposób racjonalnie wyjaśnić sytuacji, w której w jednym przepisie ustawy o SKOK (uznającym kasę oszczędnościowo-kredytową za spółdzielnię) przesądza się o odnoszeniu korzyści materialnych przez członków kas, zaś w innym przepisie tej samej ustawy (wprowadzającym wymóg zachowania niezarobkowego charakteru działalności kas) w istotny sposób możliwość taką ogranicza się lub wyłącza, przyjęte w art. 3 ust. 2 ustawy o SKOK rozwiązanie uznać należy za wyjątkowo niefortunne. Warto w związku z tym raz jeszcze przypomnieć, iż nawet w odniesieniu do stowarzyszenia cel niezarobkowy nie wykluczał możliwości prowadzenia przez nie działalności zarobkowej (działalności gospodarczej). Oznaczało to, że co prawda ewentualne korzyści materialne wynikające z prowadzenia przez stowarzyszenie działalności gospodarczej nie mogły przypadać jego członkom, ale zapewniały możliwość realizacji celów statutowych. Natomiast w odniesieniu do spółdzielczych kas oszczędnościowo-kredytowych wymóg zachowania niezarobkowego charakteru działalności wyklucza możliwość prowadzenia działalności zarob-

kowej (działalności gospodarczej), co ogranicza w istotny sposób możliwość realizacji celów statutowych kas.

Spółdzielnia istnieje w interesie swoich członków. Interes, o którym mowa, polega na odnoszeniu korzyści materialnych z tytułu uczestnictwa w spółdzielni, a optymalnym środkiem zapewnienia tych korzyści jest ustawowy wymóg prowadzenia przez nią działalności gospodarczej. Jeżeli z jakiejś przyczyny ustawodawca uznaje za zasadne wykluczenie możliwości odnoszenia korzyści materialnych przez członków danego zrzeszenia, to logicznym następstwem wskazanej decyzji powinna być rezygnacja z określania takiego zrzeszenia mianem spółdzielni. Odmienna w tej kwestii decyzja ustawodawcy na gruncie ustawy o SKOK nie zasługuje na aprobatę. Nie widać bowiem żadnego racjonalnego powodu, który uzasadniałby w odniesieniu do kas oszczędnościowo-kredytowych odstępstwo od fundamentalnych cech konstrukcyjnych spółdzielni³⁷.

VI. Zakończenie

W niniejszym opracowaniu poszukiwano odpowiedzi na fundamentalne z punktu widzenia optymalnego kształtu regulacji prawnej dotyczącej SKOK pytania:

- 1) na czym polega istota różnicy między celem niezarobkowym, o którym mowa w art. 2 ust. 1 pr. o stow. z 1989 r., a działalnością niezarobkową, o której mowa w art. 3 ust. 2 (art. 38 ust. 1) ustawy o SKOK,
- 2) w jaki sposób kasy te mogą realizować cele określone w art. 3 ust. 1 ustawy o SKOK, w sytuacji gdy równocześnie prowadzić mają one działalność niezarobkową,
- 3) czy i w jaki sposób członkowie SKOK mogą odnosić materialne korzyści z tytułu uczestnictwa w tych spółdzielniach, w sytuacji gdy równocześnie mają one prowadzić działalność niezarobkową,
- 4) czy zasadne jest uznanie niezarobkowego charakteru działalności za cechą konstrukcyjną SKOK.

³⁷ Z prezentowanym poglądem koresponduje niewątpliwie fakt, iż w praktyce obserwuje się prowadzenie przez SKOK klasycznej działalności gospodarczej, tolerowanej (aprobowanej?) przez Krajową Spółdzielczą Kasę Oszczędnościowo-Kredytową; zob. w związku z tym uwagi W. S r o k o s z a, *Ustawowe zastrzeżenie...*, s. 79 i nast.

Udzielone w tym opracowaniu odpowiedzi na powyższe pytania pozwalają na przedstawienie zasadniczej konkluzji. Za optymalne uznać można tylko takie rozwiązania legislacyjne, odnoszące się do spółdzielczych kas oszczędnościowo-kredytowych, które będą pozostawały w zgodzie z fundamentalnymi cechami konstrukcyjnymi spółdzielni. Cechy te to niewątpliwie prowadzenie działalności gospodarczej oraz zapewnienie korzyści materialnych swoim członkom. Porównanie konkluzji niniejszego opracowania z obowiązującym obecnie stanem prawnym w omawianej materii stanowi podstawę do stwierdzenia, iż stan ten – w zakresie dotyczącym wymogu zachowania niezarobkowego charakteru działalności SKOK – w żadnym razie nie odpowiada wymogom spójnego systemu prawa i obowiązujących w nim zasad techniki prawodawczej.

Piotr Bielski